

in the national consequence, such as in the political science discourse. Apart from the fact that the G. Skovoroda's heritage is researched by very broad circle of researchers, his social-political ideal is very actual and perspective subject for a modern political science.

The conception of the G. Skovoroda's social-political order is considered as a immanently realized philosophical-worldview paradigm. Special attention is paid to the humanistic and tolerance concepts as criteria of the ideal social of G. Skovoroda, and the volume of the freedom as a basic of the social-political activity of the people. Social-political aspects of the Skovoroda's are analyzed through the existentialism and social constructivism.

The main subject of this article is the social-political G. Skovoroda's view about the ideal social-political order, role and place of the human in this order, and the special mental particularity of the philosopher's ideal points of view in the Ukrainian national character aspects.

From the perspective of the constructivism, the sense of the life is corresponded by the ideal factors, as norms, rules, values, ideas. Therefore, the elements of the philosophic and social-political think, which contains the all this factors, became the basis for the political orientation, relations, values and political ideologies at the same.

Skovoroda considered the wished society as society, which is based on the self-cultivation, the pursuit to the wisdom, were the each man does his own case, which let him leave and be happy. This ideas of Skovoroda prevents the postmodernism concepts of the human happiness as the general aim of the state and the society. The ideal citizen of the Skovoroda is inclined to the self-organization and self-coordination in the social space.

Key words: *G. Skovoroda, ideal social-political order, «affined work», national character, existentialism, social constructivism, tolerance, humanism*

УДК 323

Кравченко В. Ю.

аспірант кафедри політології

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
(Дніпропетровськ, Україна), E-mail: darkliths@rambler.ru

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Анотація. *Представлено огляд теоретичних та емпіричних підходів до розуміння політичного насилля через призму економічного розвитку, бідності і нерівності. Виявлено вагомі підстави, які вказують на посилення внутрішньодержавних форм насилля в умовах економічної кризи, крайньої соціально-економічної поляризації суспільства.*

Ключові слова: *політичне насилля, бідність, нерівність, економічний розвиток, громадянська війна, депривація.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Протягом усієї історії людства насилля було невід'ємною частиною соціально-політичних відносин. Мислителі кожної епохи прагнули зрозуміти його природу, джерела і функції. Останнім часом, дослідники все активніше почали вивчати характер взаємозв'язку між рівнем бідності, соціальною нерівністю, політичною поведінкою індивідів та інтенсивністю різних форм колективного насилля. Соціально-економічні зміни і кризи розглядаються в якості визначального фактору ескалації окремих форм політичної боротьби із застосуванням насилля. В умовах бідності значні соціальні групи почувають себе виключеними з політичного життя держави і нездатними вплинути на прийняття рішень, що змушує їх звернутися до силових методів боротьби для руйнування існуючої нерівності. Конфлікти із застосуванням насилля завжди спричиняють руйнування накопиченого фізичного, соціального, інституційного та економічного капіталу. Особливо сильно це відчувають громадяни бідних держав, які більш вразливі до глибоких криз і потрясінь. Нездатність забезпечити достатній рівень інвестицій в освіту, охорону здоров'я, спричиняє значне погіршення рівня людського потенціалу і умов життя. Лише деяким державам з низьким рівнем людського розвитку вдалося уникнути внутрішньодержавних конфліктів і досягнути високого

рівня політичної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з середини ХХ століття особливого успіху в дослідженні соціально-економічних аспектів політичного насилля досягли відомі західні вчені П. Кольє, А. Хофлєр, Н. Самбаніс, Т. Р. Гарр, Д. Лейтін, Дж. П'яцца. Їм вдалося виявити закономірності зростання імовірності окремих форм насильницької боротьби в умовах економічної кризи, бідності і крайньої соціально-економічної поляризації в суспільстві. Зокрема, С. Ліпсет помітив існування кореляції між економічним розвитком суспільства, стійкістю політичного режиму і методів впливу на політичну систему. В. Фланаган і Е. Фогелман, на початку 70-х років ХХ століття, провели порівняльне дослідження насилля у понад 60 державах в період 1860-1960 роки і виявили, що держави з найнижчими показниками розвитку найбільше схильні до внутрішньодержавних конфліктів із застосуванням насилля [10, р.12]. Не зважаючи на значну зацікавленість західних дослідників цією проблемою, на пострадянському просторі, на жаль, підходи до вивчення зв'язку між насиллям і економічними показниками не знайшли підтримки серед наукового співтовариства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення і дослідження окремих соціально-економічних джерел фрагментації суспільних груп і ескалації політичного насилля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насилля і бідність завжди сприймалися в якості головних причин страждання, які значно обмежують людський потенціал. Прямий вплив бідності на соціально-політичне і економічне становище сучасного людства підтверджується заявою Всесвітньої організації охорони здоров'я: «Головний вбивця миру і головна причина страждань на Землі – це надмірна бідність». Саме тому, міжнародна спільнота вирішила боротися з насиллям шляхом зниження рівня бідності і нерівності серед держав, що розвиваються за рахунок зовнішньої фінансової допомоги. Така позиція спиралася на припущення, що бідні, неосвічені і соціально незахищені групи більше схильні підтримувати радикальні мілітаристські угруповання та ідеології, особливо в багатоскладових суспільствах, які фрагментовані за мовними, релігійними чи етнічними ознаками. Довготривале погіршення соціально-економічної ситуації підштовхує індивідів до об'єднання в маргіналізовані групи тиску, які розглядають політичне насилля в якості ефективного інструменту боротьби з існуючим політичним режимом, або іншою соціальною групою за обмежені ресурси.

Сьогодні, серед наукової спільноти не існує консенсусу з приводу залежності політичного насилля від рівня соціально-економічного розвитку. Одні дослідження демонструють, що насилля, яке зростає разом з рівнем бідності та нерівності, має інструментальний характер, тобто, використовується для досягнення бажаних економічних цілей і значно послаблює соціально-економічний розвиток не лише в конкретній державі, а й в цілому регіоні. В такому випадку соціально-економічна нерівність стає головним каталізатором, що розділяє суспільство на антагоністичні групи, конфронтація між якими стає неминучою. З іншого боку, такі чинники, як соціально-політична нерівність, бідність, низький освітній рівень не можуть повністю пояснити причини та сутність деяких сучасних форм і проявів політичного насилля. Так, наприклад, члени терористичних мереж дуже часто більш освічені та мають більші доходи ніж інші члени соціальних груп, з яких вони походять.

Одним з перших сучасних дослідників, хто спробував знайти відповіді на ці питання був Т. Р. Гарр, який за допомогою теорії відносної депривації розкрив основні умови та причини, що мотивують окремих суб'єктів політичного процесу до участі у здійсненні змін насильницьким шляхом. Відповідно до розробленої ним концепції відносної депривації (позбавлення), причина політичного насилля полягає у ситуації, коли члени однієї расової, релігійної, політичної, етнічної або економічної групи співвідносять своє становище і положення з членами інших груп

і починають помічати існування несправедливості у розподілу дефіцитних ресурсів, що й підштовхує їх до застосування насилля. Перехід до активної фази протистояння відбувається лише за умови, що така поляризація є нелегітимною. Наприклад, в індійській кастовій системі міжкастове політичне насилля є вкрай рідким, бо таке соціально-політичне розшарування розглядається в якості прийнятної традиційної норми. Концепція відносної депривації свідчить про невдоволення широких верств населення власним статусом, умовами життя і відсутністю засобів для задоволення зростаючих потреб. Чим вищий рівень соціально-економічних позбавлень в рамках певної системи, тим вищий рівень фрустрації у суспільстві, яка впливає на зростання рівня політичного насилля. Така фрустрація і позбавлення включають в себе: 1) політичну дискримінацію; 2) економічну нерівність; 3) бідність; 4) релігійні розколи; 5) відсутність доступу до освіти [1, с.17]. В теорії відносної депривації основний акцент робиться на тому, що злидні, розчарування і соціально-економічна нерівність значно посилюють імовірність політичної боротьби із використанням насилля.

Посилення таких тенденцій в межах конкретного суспільства може свідчити про інституціоналізацію соціально-політичної та економічної нерівності, що передбачає встановлення нерівних стартових позицій для майбутніх поколінь. Внаслідок цього, у індивідів формується переконання, що вони заслуговують на краще, а наявні політичні умови не в змозі їм це гарантувати, тому єдиним варіантом соціально-політичних змін є насильницька боротьба. Чим сильніше люди мотивовані на досягнення цілі або утримання статусу, тим вищий рівень насилля вони будуть використовувати для подолання опору. Ця класична гіпотеза була сформульована ще Аристотелем і розвинута А. де Токвілем, коли він описав, що майже всі революції відбуваються з метою посилити або зруйнувати соціальну нерівність.

Бідність і важке економічне становище окремих груп може радикалізувати їх погляди і підштовхнути до застосування насилля. Н. Самбаніс припустив, що конфлікти, протистояння і політичне насилля між багатого «Північчю» і бідним «Півднем» є результатом соціально-економічної модернізації. «Швидкі темпи економічного зростання прискорили і активізували групову конкуренцію за обмежені ресурси. Таким чином, модернізація збільшила соціально-економічну нерівність і призвела до зростання конфліктів», – вважає дослідник [17, р.166]. У своєму огляді громадянських воєн він доходить висновку, що важливим джерелом такого внутрішньодержавного насилля є два чинники: бідність і чисельність населення. Тому, для ефективного запобігання ескалації насилля і подолання глибоких етнічних та релігійних протиріч необхідно стимулювати економічний розвиток в конкретних державах і підвищувати соціальний захист вразливих верств населення, що зніме напругу і підвищить стабільність політичної системи. Саме економічні, а не політичні чинники вважаються основним джерелом конфліктів і насилля, які забезпечують доступ до обмежених ресурсів.

Авторитетні дослідники П. Кольє і А. Хофлєр дійшли висновку, що існує сильна кореляція між рівнем доходів, економічним зростанням і громадянською війною. Відповідно до їх припущення, бідність і відсутність законних механізмів отримання доходів значно посилюють мотивацію індивідів до участі в актах насилля [7, р.14]. Відповідно, поліпшення економічних умов вони розглядають в якості ефективного чинника зниження інтенсивності силового протистояння і повернення стабільності. Вони виокремили три економічні показники, які мають суттєвий вплив на зростання ризику громадянської війни: рівень ВВП (в бідних державах внутрішньодержавне насилля спостерігається набагато частіше), темпи зростання ВВП і його склад (залежність держави від експорту сировини). Однак, дослідники роблять суттєве доповнення, яке стосується того, що рівень політичного насилля в бідних державах буде зростати пропорційно із зростанням неконтрольованого доступу до природних ресурсів, які є важливим джерелом фінансування збройного конфлікту [18, р.10]. Додаткову фінансову підтримку недержавним угрупованням на території бідних

держав можуть здійснювати іноземні держави, злочинні організації та представники діаспори. Інтенсивність насилля в бідних державах посилюється слабкістю, корумпованістю і неефективністю силових інститутів держави, які в умовах обмежених фінансових ресурсів втрачають контроль за соціально-політичними процесами. В поєднанні з відсутністю законних економічних можливостей для покращення життя середньостатистичного громадянина відбувається спонукання індивідів до незаконної діяльності (насилля, мародерства).

Однак, не варто ігнорувати і зворотній вплив політичного насилля на темпи суспільно-економічного розвитку. П. Кольте вказує на катастрофічні економічні втрати для держави в якій відбувається збройний конфлікт. За його підрахунками, один рік громадянської війни знижує темпи економічного розвитку на 2,2%. Якщо врахувати той факт, що середньостатистична громадянська війна триває 7 років, то за цей період втрати економічного розвитку становитимуть понад 15%. Також варто додати людські втрати, які в середньому становлять 0,5 мільйона осіб протягом конфлікту та вимушене переміщення громадян [6]. За оцінками П. Кольте політичне насилля в окремій державі має суттєвий вплив на стабільність і розвиток сусідніх держав, зниження темпів розвитку у яких в середньому становить 0,9% [6]. Особливо це стосується етнічно-розрізаних держав з високим рівнем соціальної нерівності і гібридним політичним режимом (поєднання авторитарних і демократичних якостей), в яких затягування насильницьких конфліктів пояснюється жадібністю політичних еліт, які борються за доступ до фінансових потоків іноземної підтримки, або неконтрольованого грабунку природних ресурсів. Це підтверджується даними, відповідно до яких держави з багатими природними ресурсами мають вищий ризик виникнення громадянської війни. Жадібність і прагнення до легкої наживи стає рушійним фактором ескалації внутрішньодержавних форм політичного насилля.

Дуже часто дослідники намагаються виявити кореляцію між поширенням політичного насилля і демографічними показниками держави, рівнем безробіття, інфляції. Припускається, що стрімке зростання населення перетворюється на додаткове джерело конфліктів і насилля, бо призводить до посилення тиску на соціально-економічну систему держави. Досліджуючи провінції Індонезії та Індії Г. Урдал разом з колегами виявив, що:

1. провінції з високими темпами зростання населення мають значно вищий ризик політичного насилля;
2. зростання населення у сільськогосподарських районах в поєднанні з низькою продуктивністю збільшує імовірність конфлікту;
3. дефіцит земельних ресурсів у густозаселених сільських районах має значний вплив на інтенсивність насилля [19, р.382].

П. Кольте і А. Хофлер у своєму дослідженні 78 великих внутрішньодержавних конфліктів виявили, що збільшення населення в двічі збільшує ризик громадянської війни на 21%. Швидке зростання населення в поєднанні з низькими темпами економічного розвитку посилюють конкуренцію у боротьбі за обмежені ресурси. Вважається, що дефіцит ресурсів, за несприятливих економічних і політичних умов, може стати причиною конфлікту із застосуванням насилля. В таких умовах зниження темпів економічного зростання значно послаблює державні інститути, що дає можливість опозиційним групам мобілізувати власні зусилля для силової боротьби. В теорії Дж. Фірона і Д. Лейтіна вказується, що силові інститути в бідних державах на стільки деградували, що просто не в змозі придушувати збройні повстання [9, р.77]. Схожа тенденція простежується і на пострадянському просторі. Зокрема, в Грузії ВВП на душу населення скоротилося перед бойовими діями з 3670 доларів у 1991 році, до 777 доларів у 1997 році. В Азербайджані громадянській війні передувало скорочення ВВП з 4400 доларів у 1985, до 400 доларів у 1996 [17]. Тобто, бідність і поглиблення соціально-політичної нерівності здатні стимулювати використання незаконної сили для отримання доступу до перерозподілу ресурсів.

За результатами власного дослідження П. Кольє і А. Хофлер виявили, що через 10 років після громадянської війни ризик нового конфлікту є досить високим і становить 14,8%, а через 20 років – 9%. У державах, які були обрані для аналізу, покращення економічних показників в двічі знижувало ризик нової ескалації політичного насилля на 5% [5, р. 12]. Схожі дані демонструють Н. Кім і П. Консейсао відмічаючи існування сильного причинно-наслідкового зв'язку між низьким рівнем ВВП на душу населення і кількістю збройних конфліктів. За їхніми даними економічне зростання на 1% зменшує ризик політичного насилля на 0,6% [12, р.33]. У свою чергу, А. Болхен та Е. Сергенті аналізуючи соціальні заворушення в Індії в період з 1982 по 1995 роки, помітили, що збільшення темпів економічного зростання на 1% зменшувало середню кількість насилля на 5% [4, р.590]. Виявилось, що в періоди економічного зростання в Індії спостерігається значно менше інцидентів із застосуванням насилля. Така ж тенденція спостерігається і на рівні окремих індійських штатів. Зокрема, в роки економічного зростання у штаті Гуджарат майже не було зафіксовано факти політичного насилля [4, р.594]. Це вказує на те, що найкращим засобом запобігання (або зниження ризику) внутрішнім конфліктам є всебічний розвиток людського потенціалу і економічного благополуччя. Надання реальної фінансової допомоги від держав-донорів і ефективна система реформ може стати потужним інструментом для зниження насилля. Збільшення іноземної допомоги на 10% знижує імовірність громадянської війни на 6% [12, р.39]. Конфлікти будуть протікати особливо гостро в умовах високої, культурної, релігійної та етнічної поляризації суспільства. Недостатній рівень освіти, бідність, високий рівень безробіття, нерівномірний доступ до освітніх послуг досить часто розглядаються в якості основних елементів зростання ризиків застосування політичного насилля. Нетолерантність і пропаганда в освіті може сприяти легітимізації ворожого ставлення до певних категорій людей. В межах суспільних відносин зростання антагонізму може бути результатом дискримінації в освітній сфері за ознаками мови, етносу, релігії, гендеру.

Недооцінка сучасними аналітиками кореляції між рівнем безпеки, насилля і соціально-економічного розвитку ускладнила можливості для ефективного врегулювання збройних конфліктів. Демографічний вибух, урбанізація і складна економічна ситуація в державах третього світу відіграють важливу роль в посиленні інтенсивності деяких форм політичного насилля. За оцінками експертів, понад 1 мільярд людей живуть в умовах крайньої бідності, одержуючи менше 1 долара на добу, а до 2020 року 95% людей житимуть в державах, що розвиваються і не матимуть повноцінного доступу до життєво необхідних ресурсів. Підтвердженням цієї гіпотези є доповідь Світового Банку, в якій зазначається, що: «Громадянські війни найбільше сконцентровані в бідних і соціально вразливих державах, які не здатні задовольнити базові потреби громадян і забезпечити стабільний економічний розвиток» [3, р.161]. Можна лише припустити, що така ситуація спричинена відсутністю суспільного консенсусу між роздрібними і конкуруючими соціальними групами.

Особливо гостро проблема насилля джерелом якого є соціально-економічна нерівність і політична ізоляція постала в державах Латинської Америки, які мають довгу історію збройних конфліктів різної інтенсивності, масштабів і динаміки. Глибокі злидні, бідність та соціальна нерівність у другій половині ХХ століття в державах Латинської Америки, на думку видатного аргентинського політолога Г. О'Доннелла, відіграла ключову роль в поширенні авторитарних режимів, військових переворотів і політичного насилля. За його даними 46% громадян в державах цього регіону жили за межею бідності і не могли задовольнити базові життєво необхідні потреби [15, р.3]. В таких умовах існування демократичних, ефективних, справедливих і стабільних політичних інститутів є практично неможливим, а в суспільстві будуть продовжувати переважати клієнтелізм та патерналізм. В значній мірі це спричинено нерівністю доходів, хронічною бідністю, диктатурою, слабкістю демократичних

інститутів, соціальним відчуженням, повільними темпами соціально-економічного зростання і високими показниками корупції. Найвища інтенсивність збройного насилля, за даними А. Солімано, спостерігалася в 1980-х роках в державах з низьким рівнем доходу на душу населення (Гондурас, Нікарагуа, Гватемала, Панама, Гаїті, Куба, Сальвадор). Це дало підстави вкотре наголосити, що бідність і соціальна нерівність породжують конфлікти, насилля, соціально-політичну поляризацію та екстремізм, а отже, економічне зростання, доповнене ефективними реформами, може бути шляхом до зниження ризику збройних конфліктів.

Дослідники, які вбачають пряму залежність між бідністю і різноманітними формами політичного насилля підкріплюють свої гіпотези даними з Африканського континенту. З 63 найбідніших країн 38 знаходяться в Африці на південь від Сахари і більшість із них є джерелом перманентних конфліктів, громадянських воєн, нестабільності, насилля та соціальної нерівності [11, р.129]. Варто наголосити, що соціально-економічні негаразди дійсно можуть активізувати політичне суперництво за доступ до обмежених ресурсів, що поглиблює расове, релігійне та етнічне протистояння. Значне загострення ситуації спостерігається в тих африканських країнах, де високий рівень корупції та відсутність ефективних механізмів контролю за діяльністю політичних інститутів не дозволяє підтримувати на належному рівні систему забезпечення базових людських потреб, що, звичайно, посилює бідність і запускає коло взаємного насилля. Тому, можна прогнозувати, що в найближчому майбутньому основний тягар збройного насилля припаде на найбідніші держави світу, населення яких П. Кольє назвав «нижнім мільярдом». Ці держави потрапляють в замкнуте коло політичного насилля. Бідність спричинює зростання інтенсивності конфліктів, які в свою чергу, ще сильніше погіршують соціально-економічне положення найбідніших прошарків населення. Для того, щоб продемонструвати залежність політичного насилля від економічних негараздів Е. Мігель та Е. Сергенті проаналізували кількість опадів на Африканському континенті і порівняли їх з інтенсивністю громадянських воєн. Посушливі роки відзначалися стрімким зростанням конфліктів і громадянського протистояння, що пояснюється значною залежністю економічного становища сільськогосподарських держав та річним рівнем опадів. За їхніми даними, у зв'язку з посухою і падінням доходів громадян, майже вдвічі підвищується імовірність громадянської війни [14]. Проте, можна критикувати цих дослідників за односторонній підхід до аналізу причин насилля. Зокрема, в рамки їхньої теорії дуже складно вмістити держави із стабільними демократичними інститутами, де переважають традиції суспільного консенсусу. В таких державах кліматичні та економічні негаразди не призводять до автоматичного скочування у прірву громадянського насилля.

Проте, теорії, які ідеалізують економічний детермінізм мають цілий ряд суттєвих недоліків у поясненні джерел політичного насилля. Зокрема, опоненти такого підходу наголошують на тому, що далеко не завжди суб'єктами сучасного насилля є бідні, неосвічені та знедолені групи людей, у яких переважає відчуття фрустрації. Так, Д. Лейтін провівши порівняльні дослідження тероризму у 56 державах вказав на те, що терористи це, переважно, більш освіченіші та забезпеченіші люди, ніж решта населення у відповідному регіоні. Було встановлено, що більшість керівництва Аль-Каїди це молоді люди у віці від 26 до 28 років, більше половини з них – лікарі, юристи, вчителі, третина – професіонали середньої кваліфікації, 2/3 – вихідці із заможних сімей [8, р.847]. Люди з низьким соціально-економічним статусом наражаються на серйозні ресурсні, організаційні та інтелектуальні обмеження в ході політичної боротьби, а тому говорити, що бідність завжди є джерелом політичного насилля було б некоректно, бо в умовах збройних конфліктів найбільше страждають найбідніші прошарки населення. Такі відомі терористичні організації, як ІРА, ЕТА, Аль-Каїда, Хамас об'єднують у своїх лавах забезпечених і високоосвічених індивідів, які керуються у своїх вчинках не так економічними, як політичними та

ідеологічними образами, а також радикальними релігійними переконаннями. Але вони поширюють свої ідеї серед бідних прошарків населення, прагнучи заручитися їхньою підтримкою і отримати контроль над значними територіями слабких держав. На думку А. Лі, це можна пояснити тим, що політичне насилля є різновидом активної політичної участі, яка передбачає залучення високоосвічених, матеріально забезпечених індивідів, які зможуть проводити агітаційну роботу і матимуть високий інтелектуальний рівень [13, р.207].

Дані дослідження Дж. П'яцци свідчать, що далеко не завжди бідність, соціальна нерівність і неосвіченість є головним джерелом політичного насилля. Проаналізувавши головні терористичні акти з 1986 по 2002 роки, він не виявив існування прямої залежності між інтенсивністю насилля і рівнем соціально-економічного розвитку держави. Для цього, він порівняв держави, в яких було здійснено терористичні акти, за кількістю жертв, рівнем ВВП на душу населення та місцем країни в Індексі людського розвитку (який об'єднує три показники: тривалість життя; рівень грамотності; показник ВВП).

Таблиця 1. Порівняння держав за кількістю жертв від тероризму, рівнем ВВП та Індексом людського розвитку

Країна	Кількість жертв за період 1986-2002	ВВП на душу населення	Індекс людського розвитку (місце)
Кенія	5365	860	145
США	4011	52340	3
Індія	2779	1580	136
Ізраїль	2257	28380	16
Шрі-Ланка	1815	2920	92
Ірак	1646	5870	131
Росія	1314	12700	55
Саудівська Аравія	1037	21210	57
Великобританія	984	38670	27
Колумбія	835	7020	91

Джерело: Piazza J. Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic Development, and Social Cleavages / J. Piazza // *Terrorism and Political Violence*. – 2006. – № 18. – Р. 159-177.

Як ми бачимо, навіть державам з високим рівнем соціально-економічного і політичного розвитку не вдалося уникнути поширення тероризму і значних жертв серед мирного населення. Це свідчить про те, що низький рівень економічного розвитку, бідність і неосвіченість є лише одним із джерел, які посилюють інтенсивність конфліктів і насилля. У переважній більшості випадків соціальні негаразди відіграють роль підсилювача етнічних, релігійних чи ідеологічних конфліктів. Саме цим, наприклад, можна пояснити те, що далеко не всі бідні держави страждають від тероризму та екстремізму і навпаки, ми бачимо свідчення того, що держави з високим рівнем ВВП на душу населення потерпають від численних терористичних актів. Зокрема, у Доповіді ЮНЕСКО було підраховано, що у державах з низьким рівнем доходів середня тривалість конфліктів із застосуванням насилля складає 12 років, а у державах із середнім та високим рівнем доходів цей показник складає 22-23 роки, хоча кількість конфліктів у цих державах є значно меншою [2, с.178]. Тому, важко однозначно стверджувати про існування сильної кореляції між зростанням економічних показників (ВВП, Індекс Джині) і зниженням інтенсивності політичного насилля та нестабільності. Але, у будь-якому випадку, бідність хоч і не має автоматичного зв'язку з насиллям, але відіграє важливу роль в мотивуванні маргінальних соціальних груп до участі у незаконних збройних формуваннях. Тоб-

то, характер терористичного насилля пояснюють не скільки економічні стимули, а такі чинники, як ідеологія, національність, примус, релігія. Саме таке поєднання певного набору стимулів визначає особливості трансформації і функціонування такого різновиду політичного насилля, як тероризм.

Висновки: Отже, далеко не завжди ми можемо говорити про існування кореляції між зростанням соціально-економічної чи політичної кризи і готовністю певних соціально-політичних груп до прийняття ідеї насилля у тому вигляді, в якому її пропагують та інтерпретують фундаменталістські рухи. Погане державне управління, криза легітимності і економічний занепад призводять до фрагментації суспільства, поглиблення насильницького протистояння в соціально-політичному просторі і зростання ризику громадянської війни, революції чи перевороту. Натомість, для таких форм політичного насилля як тероризм, низький соціально-економічний статус індивідів не відіграє вагомій ролі. Дослідження політичного насилля з позицій економічного детермінізму має свої суттєві недоліки, оскільки соціальні, культурні та історичні фактори залишаються за межами уваги дослідників.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Гарт Т. Р. Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарт. – СПб., 2005. – 461 с.
2. Скрытый кризис: вооруженные конфликты и образование. Всемирный доклад по мониторингу ОДВ. – М. – АМА-ПРЕСС, 2011. – 468 с.
3. Atwood B. The Link Between Poverty and Violent Conflict / Brian Atwood // *New England Journal of Public Policy*. – 2003. – Vol. 19. – P. 159-166.
4. Bohlken A. Economic growth and ethnic violence: An empirical investigation of Hindu-Muslim riots in India / A. Bohlken, E. Sergenti. // *Journal of Peace Research*. – 2010. – № 47 (5). – P. 589-600.
5. Collier P. Beyond greed and grievance: feasibility and civil war / P. Collier, A. Hoeffler // *Oxford Economic Papers*. – 2009. – Vol. 61 (1). – P. 1-27.
6. Collier P. The Challenge of Reducing the Global Incidence of Civil War / P. Collier, A. Hoeffler // [Electronic resource]. – Access mode: www.copenhagenconsensus.com/sites/default/files/cp-conflictsfinished.pdf (Accessed 28 January 2015)
7. Collier P. On the Incidence of Civil War in Africa / P. Collier, A. Hoeffler // *Journal of Conflict Resolution*. – 2002. – № 46 (1). – P. 13-28.
8. Fearon J. Violence and the Social Construction of Ethnic Identity / J. Fearon, D. Laitin // *International Organization*. – 2000. – № 54. – P. 845-877.
9. Fearon J. Ethnicity, Insurgency and Civil War / J. Fearon, D. Laitin // *American Political Science Review*. – 2003. – № 97 (1). – P. 75-90.
10. Flanigan W. Patterns of Political Violence in Comparative Historical Perspective / W. Flanigan, E. Fogelman // *Comparative Politics*. – 1970. – Vol. 3, № 1. – P. 1-20
11. Ikejiaku B. Poverty-Conflict Nexus: The Contentious Issue Revisited / Brian Ikejiaku // *European Journal of Sustainable Development*. – 2012. – № 1. – P. 127-150.
12. Kim N. The economic crisis, violence conflict and human development / N. Kim, P. Conceição // *International Journal of Peace Studies*. – 2010. – Volume 15. – № 1. – P. 29-43.
13. Lee A. Who becomes a Terrorist? Poverty, Education, and the Origins of Political Violence / A. Lee // *World Politics*. – 2011. – № 63 (2). – P. 203-245.
14. Miguel E. Economic Shocks and Civil Conflict: An Instrumental Variables Approach / E. Miguel, E. Sergenti // *Journal of Political Economy*. – 2004. – № 112 (4). – P. 725-753.
15. O'Donnell G. Poverty and Inequality in Latin America: some political reflections / Guillermo O'Donnell // *Working Paper № 225*. – July 1996. – 26 p.
16. Piazza J. Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic Development, and Social Cleavages / J. Piazza // *Terrorism and Political Violence*. – 2006. – № 18. – P. 159-177.
17. Sambanis N. Poverty and the Organization of Political Violence / N. Sambanis // *Brookings Trade Forum*. – 2004. – P. 165-211.
18. Solimano A. Political violence and economic development in Latin America: issues and evidence / Andres Solimano // *ECLAC – SERIE Macroeconomía del desarrollo*. – 2004. – № 30. – P. 1-26.
19. Urdal H., Østby G., Zulfan M. Population Pressure, Horizontal Inequality and Political Violence: A Disaggregated Study of Indonesian Provinces, 1990-2003 / H. Urdal, G. Østby, M. Zulfan // *Journal of Development Studies*. – 2011. – Vol. 47. – № 3. – P. 377-398.

REFERENCES:

1. Garr, T.R. (2005) *Pochemu lyudi buntuyut* [Why do people rebel], Saint-Petersburg.
2. Skrytyy krizis: vooruzhennie konflikty i obrazovanie. Vsemirnyy doklad po monitoryngu ODV (2011) [The hidden crisis: Armed conflict and education. Global Monitoring Report ODV], AMA-PRESS, Moscow.
3. Atwood, B. (2003) 'The Link Between Poverty and Violent Conflict', *New England Journal of Public Policy*, Vol. 19, pp. 159-166.
4. Bohlken, A. & Sergenti E. (2010) 'Economic growth and ethnic violence: An empirical investigation of Hindu-Muslim riots', *India in Journal of Peace Research*, № 47 (5), pp. 589-600.
5. Collier, P. & Hoeffler, A. (2009) 'Beyond greed and grievance: feasibility and civil war', *Oxford Economic Papers*, Vol. 61 (1), pp. 1-27.
6. Collier, P. & Hoeffler, A. *The Challenge of Reducing the Global Incidence of Civil War*, available at: www.copenhagenconsensus.com/sites/default/files/cp-conflictsfinished.pdf (Accessed 28 January 2015)
7. Collier, P. & Hoeffler, A. (2002) 'On the Incidence of Civil War in Africa', *Journal of Conflict Resolution*, № 46 (1), pp. 13-28.
8. Fearon, J. & Laitin, D. (2000) 'Violence and the Social Construction of Ethnic Identity', *International Organization*, № 54, pp. 845-877.
9. Fearon, J. & Laitin, D. (2003) 'Ethnicity, Insurgency and Civil War', *American Political Science Review*, № 97 (1), pp. 75-90.
10. Flanigan, W. & Fogelman, E. (1970) 'Patterns of Political Violence in Comparative Historical Perspective', *Comparative Politics*, Vol. 3, № 1, pp. 1-20.
11. Ikejiaku, B. (2012) 'Poverty-Conflict Nexus: The Contentious Issue Revisited', *European Journal of Sustainable Development*, № 1, pp. 127-150.
12. Kim, N. & Conceição, P. (2010) 'The economic crisis, violence conflict and human development', *International Journal of Peace Studies*, Vol. 15, № 1, pp. 29-43.
13. Lee, A. (2011) 'Who becomes a Terrorist? Poverty, Education, and the Origins of Political Violence', *World Politics*, № 63 (2), pp. 203-245.
14. Miguel, E. & Sergenti, E. (2004) 'Economic Shocks and Civil Conflict: An Instrumental Variables Approach', *Journal of Political Economy*, № 112 (4), pp. 725-753.
15. O'Donnell, G. (1996) 'Poverty and Inequality in Latin America: some political reflections', *Working Paper*, № 225.
16. Piazza, J. (2006) 'Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic Development, and Social Cleavages', *Terrorism and Political Violence*, № 18, pp. 159-177.
17. Sambanis, N. (2004) 'Poverty and the Organization of Political Violence', *Brookings Trade Forum*, pp 165-211.
18. Solimano, A. (2004) 'Political violence and economic development in Latin America: issues and evidence', *ECLAC – SERIE Macroeconomía del desarrollo*, № 30, pp. 1-26.
19. Urdal, H., Østby, G. & Zulfan M. (2011) 'Population Pressure, Horizontal Inequality and Political Violence: A Disaggregated Study of Indonesian Provinces, 1990-2003', *Journal of Development Studies*, Vol. 47, № 3, pp. 377-398.

Кравченко В. Ю., аспирант кафедри політології, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна), E-mail: darkliths@rambler.ru

Социально-экономические детерминанты политического насилия

Аннотация. Представлен обзор теоретических и эмпирических подходов к пониманию политического насилия через призму экономического развития, бедности и неравенства. Выявлено веские основания, указывающие на усиление внутригосударственных форм насилия в условиях экономического кризиса и крайней социально-экономической поляризации общества.

Ключевые слова: политическое насилие, бедность, неравенство, экономическое развитие, гражданская война, депривация.

Kravchenko V., postgraduate student, Oles Honchar Dnipropetrovsk national university (Dnepropetrovsk, Ukraine), E-mail: darkliths@rambler.ru

Socio-economic determinants of political violence

Abstract. Provides an overview of theoretical and empirical approaches to the understanding of political violence through the prism of economic development, poverty and inequality. Found good reason, showing the increasing domestic forms of violence in situations of economic crisis and

extreme socio-economic polarization of society. Bad governance, legitimacy crisis and economic decline lead to the fragmentation of society, intensification of violent confrontation in the socio-political space and increase the risk of civil war, revolution or coup.

We can say that there are two theories that have played a major role in the specificity explained the link between poverty, inequality and political violence. The first is the theory of relative deprivation, which is the main source of political violence growth sees in social and political inequalities between different social groups. Long-term inequality leads to anger and despair among the general population, which for the sake of rapid political changes tend to use such a radical political tool as violence. The second is the rational choice theory, according to which the use of political violence risk increases with the decrease of per capita income, education level and overall economic development.

Conflicts with the use of violence always cause destruction of accumulated physical, social, institutional and economic capital. This is especially feel in poor countries that are more vulnerable to deep crises. Failure to provide sufficient levels of investment in education, health, causes significant deterioration of human potential and living conditions

Key words: *political violence, poverty, inequality, economic development, civil war, deprivation.*

УДК 81'42:32.01

Кривенко С. О.

аспірант кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів, Україна)
E-mail: ssolowka@gmail.com

АВТОР ПОЛІТИЧНОГО ТЕКСТУ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті проаналізований адресант як автор політичного тексту, названі різні підходи до його визначення та класифікації. Автор зазначає, що адресант як елемент політичної комунікації присутній у політичному повідомленні в вигляді стилю, який можна розглядати в різних площинах, зокрема в площині лаконічності й красномовності, кризи й стабільності, демократичного й недемократичного врядування, комічного чи трагічного тощо. У статті встановлена кореляція між стилем політичного повідомлення та політичним дискурсом, політичними настроями відповідної спільноти загалом.

Ключові слова: *політичний дискурс, політичний текст, адресант, стиль, політичне повідомлення, лаконічність.*

Дослідження політичного дискурсу впродовж останніх десятиліть стало популярним напрямом наукових розвідок як за кордоном, так і на території України. Проте складність політичного дискурсу як феномену політичної реальності створює труднощі на шляху до його адекватного розуміння й вивчення. З огляду на розуміння політичного дискурсу як сукупності текстів, об'єднаних певною темою й актуалізованих у різних формах комунікації, постає необхідність вивчення політичного тексту. Сам політичний текст можна розуміти як набір певних елементів, зокрема адресанта, адресата та контексту, в якому відбувається передача повідомлення. У цій статті зосереджена увага на політичному адресантові як авторові політичного повідомлення. Дослідити його суть та роль у політичному дискурсі можна за допомогою політичної лінгвістики (Г. Д. Ласвел, Г. Гіртт, В. Дем'янков, І. Клименко), семіотики (У. Еко, Р. Барт) й мовознавства (Ж. Женетт, О. Чорновол-Ткаченко).

Адресант політичного тексту – той хто доносить інформацію до публіки, той, кого вважають її автором. Це можуть бути політичні лідери чи діячі, ЗМІ, письменники, на творчості яких позначилася політична реальність, політичні аналітики та інші особи й організації, які формують суспільну думку. Їхнє повідомлення (публічні виступи, новини, коментарі) спрямоване до невизначеного кола осіб, до загальної аудиторії, на яку воно здійснює певний вплив.

Так, Й. Кляйн запровадив класифікацію політичного тексту на підставі його